

Eber Ohlsson, Malmö VA-verk

Gångbar kultur

"Varför får inte jag ett så fint brunnlock?" "Gubben på bilden ingick visserligen inte i Stockholms VA-anknytna konstvernsnissage men visst hade han anledning att lyfta på såväl lock som ögonbryn. Infällda bilden till höger visar "2nd floor" av Maria Bernholm.

Däxel/brunnlock har uppmärksammats under senare år, och detta blev speciellt accentuerat i april, när projektet Gatubilder ingående i Kulturhuvudstad '98 i Stockholm hade vernissage.

Däxellock. En detalj bland alla andra i VA-verksamheten. Till synes. Men det är den kontaktyta, där denna verksamhet möter allmänheten i den offentliga miljön. Eller som det heter numera, VA-sfärens grönsnitt i gaturummet. För en del människor är antagligen däxellock både osedda och något man kan trampa på. Men för de som ser dem, kan locken inbjuda till tankar och fantasier. Vad finns under locket? En under och okänd värld?

Detta skulle kunna avspeglas i däxellockens utformning. Dessvärre har de flesta av landets VA-verk betraktat däxellock, som endast en teknisk lösning, och inte beaktat de positiva värden som dessa kan tillföra både staden och VA-verken. Sådana värden har dock skapats i en del andra länder, genom traditionen att sätta en lokal präglighet på däxellocken. Det vanligaste är att stadens namn finns antingen i klartext eller ingående i en akronym. Några europeiska städer har även heraldiskt präglade däxellock. Det är denna tradition som Malmö alluderade till, då VA-verket 1990 placerade 100 däxellock med Malmögräpen på stadens gågator.

I brons med reklambudskap

Däxellock där text och bild är frikopplade från lockets funktion, men även dess ägare finner man exempelvis i Tyskland. Det är då glänsande bronsdäxellock med reklambudskap. Det

konstnärliga värdet kan kanske diskuteras, men dess reklamvärde skall nog inte underskattas. Det är därför en glädjande utveckling, när nu ett projekt kallat "Gatubilder" genomförs i Stockholm. 100 brunnlock med en konstnärlig gestaltning finns utlagda i Stockholms city. Det är tio konstutövare som formgivet vardera lock, och därmed skapat en helgjuten gångbar kultur.

"Carpe Diem", Tove Adman

Allt har skett i en samverkan mellan Stockholm Vatten och Kulturhuvudstad '98 med stöd av bland annat Alvesta Gjutierier.

Vernissagen fredagen den 24 april skilde sig från de vanliga ytliga och lätta tillställningarna.

Här kom man under ytan och fick möjlighet att penetrera djupet samt ana konstverkens tyngd. Vernissageklokal var den ytterst väl valda Karl XII:s pumpstation, belägen under Karl XII:s Torg, granne med Kungsträdgården och Operan. Inför nedstigningen till underjorden gick tankarna till operan Orfeus. Det bar neråt med en hög- och sänkbuss hiss (i dubbel bemärkelse).

I de rymliga och nästan kliniskt rena pumplokalerna fanns ett exemplar vardera, av de olika lockvarianterna. Efter tal av Stockholms Vattens VD, Sven-Erik Skogsfors samt andra representanter för projektet, fanns det möjlighet att samtala med konstnärerna. Här följer tolkningar av de utställda brunnlocken:

Carpe Diem – Tove Adman (se bild till vänster)

Storstadens puls slår hastigt. Därför kan människorna behöva påminnas om, att de inte skall glömma att även njuta av dagen. Devisen "Fånga dagen", eller dess latinska variant "Carpe Diem", myntat av den romerske poeten Horatius, är därför en god uppmaning. En deprimerad själ med framåtlutad gång, blir förhoppningsvis fångad av detta budskap.

Hjärn – C Stefan Ahlenius

Ett järnlock, som associerar till hjärnvindlingar. Det kan föra tankarna till vatten, som i mer än ett avseende, kan vara både mjukt och hårt. Det kan även återspegla VA-verksamheten, som både består av hårdvara – teknisk utrustning, och mjukvara – tänkande medarbetare. Brunnlocksmonstret skulle också kunna tolkas som moln, men då krävs det ett tankelyft.

2:nd floor – Maria Bernholm (se bild sidan 7)

Sin spegelbild i vattnet kan man kanske se, om man böjer sig ner över en brunn. Denna illusion återspeglas möjligen i lockets bild. En annan mer fantasifull tolkning är, att man befinner sig nere i brunnen på en inverterad 2:nd floor, och ser markytans människor titta ner.

Utan titel – Helena Byström

Knåda järn som vore det lera. Ett lock med yta som stelnat mitt i en krusning. Det är kanske ett mönster att följa för en konstnärinna, som normalt arbetar med just lera. Sedan är frågan om ens barnen, tycker det är en spännande struktur på ett brunnlock, när de befinner sig i en mycket strukturerad stad.

Utan titel – Thomas Elovsön

En dörr till underjordens härskare, underjordens härskare själv eller djävulens sigill. Se där några tolkningar av det som kan uppfattas som en glad fyr, men som är en illusion. Locket med en "Smile"-gubbe i ett hjärta är farligt. Smile, och du får bara en kort tid, sedan är du fångad i en kultur av droger, som drar dig ner i underjordens helvete.

"Heavy Metal", Christian Partos

Heavy Metal – Christian Partos (se bild ovan)

Om man gräver ett hål i marken, var hamnar man då? Många barn får svaret "i Kina". Och i detta håls antipod härskar draken. Vad är naturligare än att även draken nyttjar hålet, och visar sig hos oss. Med eld och ånga strömmar de ut ur dess gap. Återbördad till verklighetens Stockholm, är av säkerhetsmässiga skäl, brunnlocks gap tilltäppt och ångan svalnad.

Försvann – Helen Partos

Splash, och likt ringar fortplantar sig vågorna ut i periferin mot lockets kant. En hel sekvens av vattnets formering, fångad och koncentrerad på ytan av ett brunnlock.

"Gåtan", Olov Tällström.

Gåtan – Olov Tällström (se bild ovan)

Livet är en stor fråga. Och i livet fås än fler frågor. Får man ett svar, uppstår bara fler frågor. Djupa såväl som ytliga. Detta återspeglas i brunnlocks lockets frågetecken, där regn samlar stadens stoft i fördjupningarna. Vattnets förgängning får stoftpartiklarna att stanna kvar i tecken, och det dessa en varierande mörkhet, olika beroende på djup.

Utan titel, Annelie Wallin.

Utan titel – Annelie Wallin (se bild ovan)

Även en liten varelse har rätt till en dröm, att få lämna mörkret och leva ett liv i ljuset. Här exponerat för dem där uppe, de som lagt locket på.

Ajl – Martin Wickström

Vem vill bli nedtrampad varje dag? Ingen, inte ens ett brunnlock. Som företrädare för alla tysta lock, ropar ett lock - Aj! Ett "Aj!" mitt i de strikta rutorna.

Oj! – Martin Wickström (se bild nedan)

I krotgäta Stockholms city, blir brunnlock ofta åsyna vittne till mängen vinglig färd. Då kan detta locks vågiga linjer restituera synen till rätta, och med rätta rop: Oj!

"Oj!", Martin Wickström.

Ordet däxel

I texten om de nya locken i Stockholm, har uttrycket brunnlock använts för att markera, att däxellocket har ett nordligt läge. I sydligare nejder är motsvarande ord, däxellock. Lock och ram bildar tillsammans en däxel, ett ord som är närbesläktat med danskans deksel. En brunn ramar är däremot vidare. Skillnaden i beteckning av gatans accessarier är inte ny, vilket framgår av diskussionen på Svenska Kommunal-Tekniska Föreningen årsmöte i Landskrona 1920. Till detta möte förelåg "Förslag och yttrande rörande normalisering av däxlar". Det blev en livlig debatt om just ordet däxel. Delegationen i Södsverige förordade däxel, medan de från Nordsvenska föredrog beteckningen däxel. Bland annat dåvarande VA-chefen i Malmö.

Ivar Wendt kämpade på barrkaderna för ordet däxel. Skåningarna upplevde ett nytt Roskilde, för det blev givetvis ordet, beteckning som segrade. Trots att det nästan gått 80 år sedan dess, används i de södra regionerna fortfarande uttrycket däxel. Det kan ha sin förklaring i, att för en skåning är beteckning något helt annat.

Däxlar och politik

Lagt lock ligger. Det är den slutsats man kan dra, när man finner däxellock med texter från svunna tider. I länder som till exempel Frankrike, Danmark, Polen och Rumänien kan man finna däxellock med texter från de gamla kejsarrikena. Gatuskyltar och dylikt må under seklets gång ha bytts ut under skiftande politiska regimers totalreglerade samhället, men däxellocken ligger orörda kvar. Det finns också exempel på administrativa minoritetsspråk, som dominerat lockens texter på bekostnad av majoritetsspråket, men som fått ligga kvar trots senare tiders språkrevansch. Sådana lock återfinns i både Flandern och Québec. Det har dock hänt att lock lyfts bort. På Landskronamötet 1920 berättas det om att i Borås hade en natt några tjuvar kört med en vagn och tagit upp lock efter lock, vilket medförde att på morgonen var alla brunnar i en gata utan lock. Detta verkar mer erfarenhet från många dekaders lockhistoria, dock ha varit sällsynt, men risken kanske ökar med lock designade av konstnärer. De blir kanske gångbara på marknaden (lock som går hem).

Artikelförfattaren Eber Ohlsson och Tilla Larsson från Malmö VA-verk flankerar "I have a dream".